
Anita Begić • Irena Musa

Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet

anita.begic@ff.sum.ba – irena.musa@ff.sum.ba

UDK: 378: 364-43

DOI: <https://doi.org/10.47960/3029-3103.2024.10.69>

Pregledni rad

OBRAZOVANJE SOCIJALNIH RADNIKA ZA RAZVOJ MULTIKULTURALNIH SAVJETODAVNIH KOMPETENCIJA

Sažetak

Rad polazi od globalnih dokumenata te profesionalnih organizacija i standarda koje su prepoznale važnost obrazovanja za stjecanje multikulturalnih kompetencija u svim sferama društvenoga života. Predstavit će se smjernice UNESCO-a te standardi globalnih profesionalnih udruženja za obrazovanje socijalnih radnika i psihologa. Potom će se za uže edukacijsko područje, za multikulturalnu savjetodavnu kompetenciju, prikazati relevantna istraživanja koja su utvrdila bitne varijable i učinkovite pristupe u obrazovanju stručnjaka iz pomažućih profesija za obrazovanje i razvoj multikulturalnih kompetencija. Obrazovanje socijalnih radnika za stjecanje i razvoj multikulturalne savjetodavne kompetencije iznimno je važno jer razvoj globalnih kompetencija upravo započinje na mikrorazini u multikulturalnoj profesionalnoj komunikaciji, izloženosti različitim kulturnim grupama, znanju, svjesnosti i vještinama potrebnim za rad na relaciji savjetnik – korisnik/klijent.

Ključne riječi: multikulturalna savjetodavna kompetencija; obrazovanje; profesionalni standardi; istraživanja

EDUCATION FOR THE DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COUNSELING COMPETENCE

Abstract

The paper is based on global documents, professional organizations, and standards that have recognized the significance of education in acquiring multicultural competencies in all spheres of social life. It will present the guidelines of UNESCO and the standards of global professional associations for educating social workers and psychologists. In the specific field of multicultural counseling competence education, the paper will showcase relevant research findings. These findings have identified significant variables and effective approaches in educating professionals from helping professions, thereby contributing to the education and development of multicultural competence. The education of counselors for the acquisition and development of multicultural counseling competence is of utmost importance, as it forms the basis for the development of global competence, starting from the micro-level of multicultural professional communication, exposure to different cultural groups, and the knowledge, awareness, and skills necessary for working in the counselor-client relationship.

Keywords: multicultural counseling competence education; professional standards; research

Uvod

Za razvoj multikulturalnih vještina i sposobnosti te njihovu važnost za društveni i politički život opseg kompetencija mnogo je širi od formalnoga obrazovanja. Multikulturalne kompetencije moraju stići do nove generacije *cyber*-građana, osobito mladih koji imaju brojne mogućnosti za globalno komuniciranje prema UNESCO-ovim smjernicama za interkulturalno obrazovanje¹. Ova ideja dalje je razvijena u UNESCO-ovu *Izvešću* iz 2009. godine kao nova vrsta pismenosti u skladu s vještinama čitanja, pisanja ili računanja. Kulturna pismenost temeljni je resurs za iskorištavanje brojnih prilika za obrazovanje i nezaobilazan alat u rješavanju sukoba. Može se razumjeti kao dio

¹ UNESCO, „Guidelines on Intercultural Education“; <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000147878>, (20. V. 2024.).

širokoga svjetonazora, stavova i kompetencija koje mladi trebaju na životnome putu. Radi toga UNESCO je naručio komparativnu studiju pod nazivom *Promoviranje, razumijevanje i razvoj interkulturalnog dijaloga i mira*, u kojoj je dao glavne crte i trendove aktualne rasprave o interkulturalnim kompetencijama. Također, UNESCO je dao popis glavnih tehničkih koncepata, alata i metoda razvijenih i uspješno primijenjenih na polju interkulturalne komunikacije i medijacije. Zatim je predstavio različite načine pomoću kojih su društva elaborirala i posredovala kulturnu različitost te borbu protiv predrasuda i jačanje socijalne kohezije. Na koncu identificirao je vještine, kompetencije i socijalne institucije šire primjenjivosti i predložio metode primjene takvih vještina u drugim zajednicama.² Još je 1948. godine u *Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima* uspostavljen prvi međunarodni instrument i sveobuhvatna lista prava koja se odnosi na pojedince u svim društvima i uređenjima, omogućujući temelj za upravljanje odnosima između različitih ljudi i njihovih brojnih grupa, većinom kroz edukaciju.³ „Edukacija će biti usmjerena za puni razvoj ljudske osobnosti i za jačanje i poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda. Promovirat će razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među svim nacijama, rasama ili religijskim grupama i unaprijedit će aktivnosti UN-a za održavanje mira.“⁴ Međunarodna komisija za obrazovanje u 21. stoljeću u svome je izvješću *Učenje: blago u nama* identificirala četiri teme kao temelje obrazovanja: učiti znati, učiti raditi, učiti živjeti zajedno i učiti biti. Interkulturalne kompetencije očigledno igraju cjelovitu ulogu u učenju živjeti zajedno. Učenje „živjeti zajedno“ u pojačano globalizirajućemu svijetu, a pritom uvažavajući rizik od kulturalne homogenizacije i kulturalne fragmentacije, znači da svatko treba biti u stanju razumjeti teškoće iza kulturnih razlika i potencijalne koristi od kulturalne promjene.⁵

National Association of Social Workers (NASW) promiče i podržava provedbu kulturne i jezične kompetencije na trima razinama koje se presijecaju: individualnoj, institucionalnoj i društvenoj. „Kulturna kompetencija zahtijeva od socijalnih radnika da ispituju vlastitu kulturnu pozadinu i identitete

² UNESCO, „Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue“, www.unesco.org/en/worldreports/cultural-diversity, (20. V. 2024.).

³ United Nations, „Universal Declaration of Human Rights“, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>, (21. IV. 2024.).

⁴ *Isto.*

⁵ UNESCO, „Learning: The treasure within“, <http://www.unesco.org/delors/>, (20. V. 2024.).

dok traže potrebna znanja, vještine i vrijednosti koje mogu poboljšati pružanje usluga osobama s različitim kulturnim iskustvima povezanim s njihovom rasom, etničkom pripadnošću, spolom, klasom, seksualnom orijentacijom, religijom, dobi ili invaliditetom [ili drugim kulturnim čimbenicima].⁶ Međunarodna Udruga škola socijalnoga rada (IASSW) 2004. godine istaknula je globalne standarde za obrazovanje socijalnih radnika s preporukama da se podjednako posveti pažnja integriranju sadržaja za razumijevanje kulturalne različitosti, stjecanju praktičnih iskustava, ali i razvijanju samosvijesti studenata o njihovu kulturnom identitetu i mogućim implikacijama na budući stručni rad. Na studije socijalnoga rada stavljena je dodatna odgovornost da kroz sustav obrazovanja ne prihvaćaju i ne reproduciraju predrasude i diskriminatorna ponašanja.⁷

U skladu sa standardom br. 8., s obzirom na etničke i kulturalne razlike škola/studija, potrebno je:

1. Ulagati usklađene i kontinuirane napore za obogaćivanje obrazovnoga iskustva kroz reflektiranje o kulturalnim i etničkim razlikama, kao i na rodnu analizu.
2. Ugrađivati jasno artikulirane ciljeve u nastavni program, uzimajući u obzir kulturalne i etničke razlike i rodnu perspektivu, bilo kroz predavanja/module ili kroz odvojena predavanja/module; imati jasno artikulirane ciljeve s obzirom na kulturalne i etničke razlike i rodnu perspektivu.
3. Utvrđivati pokazatelje da su pitanja kulturalnih i etničkih razlika te rodne perspektive zastupljene u terenskoj nastavi.
4. Studentima osigurati razvoj samosvijesti vezane za njihove osobne i kulturalne vrijednosti, vjerovanja, tradiciju i predrasude; osvijestiti način na koji sve to može utjecati na razvoj odnosa s ljudima i omogućiti im rad s različitim grupama unutar populacije.
5. Promicati osjetljivost prema kulturalnim i etničkim razlikama te rodnoj perspektivi; proširivati znanja o ovim pitanjima.
6. Minimalizirati grupne stereotipe, predrasude i spriječiti reprodukciju rasisitičkoga ponašanja, politika i struktura kroz praksu socijalnoga rada.

⁶ Usp. NASW, 2015., str. 65

⁷ International Association of Schools of Social Work (IASSW) and International Federation of Social Workers (IFSW), „Global Standards for the Education and Training of the Social Work Profession”, 2004.

7. Osigurati studentima socijalnoga rada mogućnost uspostavljanja interakcije s različitim osobama, pritom pazeći da se prema svima odnose s poštovanjem i dostojanstvom, bez obzira na njihova kulturalna i etnička vjerovanja ili orijentaciju.
8. Omogućiti studentima socijalnoga rada usvajanje pristupa zasnovana na temeljnim ljudskim pravima ugrađenim u međunarodne dokumente kao što su *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, *Konvencija o pravima djeteta* i *Bečka deklaracija* UN-a iz 1993. godine.
9. Osigurati da se istim programom omogućuje studentima upoznavanje samih sebe kao pojedinaca i članova sociokulturalnih grupa radi jačanja snaga na području daljnjega razvoja.⁸

U revidiranome dokumentu koji su zajednički izradile IASSW i IFSW – *Globalni standardi za obrazovanje i obuku socijalnih radnika: Novo poglavlje u profesiji socijalnog rada* iz 2020. godine glavni ciljevi su:

1. Osigurati dosljednost u pružanju obrazovanja o socijalnome radu uz uvažavanje i vrednovanje raznolikosti, jednakosti i inkluzije.
2. Osigurati da se obrazovanje socijalnoga rada pridržava vrijednosti i politika profesije, kako su artikulirali IFSW i IASSW.
3. Podrška i zaštita osoblja, studenata i korisnika usluga uključenih u obrazovni proces.
4. Osigurati da sljedeća generacija socijalnih radnika ima pristup izvrsnoj kvaliteti učenja, prilikama koje uključuju i znanje o socijalnome radu koje proizlazi iz istraživanja, iskustva, politike i prakse.
5. Njegovati duh suradnje i prijenosa znanja između različitih škola socijalnoga rada te između obrazovanja, prakse i istraživanja socijalnoga rada.
6. Podržati škole socijalnoga rada da postanu uspješna, dobro opremljena, uključiva i participativna okružja za poučavanje i učenje.⁹

⁸ Usp. IASSW, IFSW, *n. dj.*, 2004.

⁹ International Association of Schools of Social Work (IASSW) and International Federation of Social Workers (IFSW), „Global Standards for the Education and Training: The New Chapter In Social Work Profession”, 2020.

Definiranje temeljnih pojmova

Multikulturalizam često se opisuje kao sociopolitički pokret s ciljem prepoznavanja i afirmacije različitih etniciteta te zaštite ljudskih i građanskih prava, a pojavio se osamdesetih godina 20. stoljeća. Interkulturalizam bio je svojevrsna reakcija na multikulturalizam nakon percepcije o ograničenu uspjehu praksi multikulturalizma koji naglašava kulturne razlike. Za samu profesiju socijalnoga rada koja je nastala kao svojevrstan odgovor na rastuće društvene probleme multikulturalizam i interkulturalizam realnosti su unutar kojih se obavlja profesija socijalnoga rada. Izgradnja kulturne kompetentnosti primarni je cilj za multikulturnu (i interkulturnu) praksu socijalnoga rada.¹⁰

Kultura je „set različitih duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emocionalnih obilježja društva ili društvene grupe koji obuhvaća sve načine postojanja u tom društvu; minimalno uključujući umjetnost, književnost, načine zajedničkog života, vrijednosni sustav, tradicije i vjerovanja“.¹¹ **Kulturna različitost** vidljiva je kroz interkulturalne interakcije koje su rezultat usporednih pregovora s članovima drugih grupa. Kulturna raznolikost je stoga „mehanizam za organiziranje najplodnijeg dijaloga između značajnih prošlosti i mogućih budućnosti“.¹² **Kompetencija je u različitim okružjima** često odobran, ali i kritiziran pojam. Na primjer, neki autori analiziraju privlačnost (privlačnost, intimnost), zadovoljstvo (zadovoljstvo komunikacije, relacijsko zadovoljstvo, relacijska kvaliteta), učinkovitost (postizanje cilja, učinkovitost, institucionalni uspjeh, uspješnost pregovora), prikladnost (legitimnost, prihvaćanje, asimilacija) i prilagodbu. Svaki je od tih kriterija kompetentnosti u drugačijemu okružju odobran ili kritiziran.¹³ Iz kulturne kompetencije proizlazi **interkulturalna kompetencija** koja se može definirati kao uspostavljanje zadovoljavajuće interakcije i komunikacije s osobama druge kulture, usvajanje interkulturalnih stavova, znanja i vještina – bolje razumijevanje i poštivanje različitih kultura, usvajanje djelotvornog ponašanja u drugim kul-

¹⁰ Marko M. Škorić – Aleksej J. Kišjuhas – Jovana J. Škorić, „Značaj kulturne kompetentnosti za socijalni rad“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, 40(2), 2015., str. 189-207.

¹¹ Usp. UNESCO, Universal declaration on cultural diversity, Paris, UNESCO, 2001.

¹² UNESCO, *Cultural Diversity Series No. 1: UNESCO Universal declaration on cultural diversity*, Paris: UNESCO, 2002.

¹³ Brian H. Spitzberg – William R. Cupach, *Interpersonal communication competence*, Sage Publications, 1984., str. 118.

turama – interkulturalna osjetljivost. Interkulturalna kompetencija je sposobnost upravljanja ovom kulturalnom kompleksnošću u mikro i makro kontekstima.¹⁴ Različiti autori od sedamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća koristili su se različitim pojmovima kulturne kompetencije, ali u literaturi o multikulturalnoj savjetodavnoj kompetenciji najčešće se nalaze i poistovjećuju pojmovi multikulturalna i interkulturalna kompetencija, a u novije vrijeme autori se opredjeljuju za pojam kulturna kompetencija. U ovome radu koji se bavi savjetodavnom multikulturalnom kompetencijom pojmovi se koriste istoznačno, kako su se za njih različito opredjeljivali različiti autori. Prema definiciji Concil on Social Work Education CSWE iz 2015. godine **kulturna kompetencija** odnosi se na sposobnost integriranja i primjene znanja, vrijednosti i vještina socijalnoga rada za prakticiranje situacija na „svrhovit, namjeran i profesionalan način za promicanje dobrobiti ljudi i zajednice“¹⁵.

Koncept kulturne kompetencije predmet je brojnih debata i rasprava. Najveći prigovor odnosi se na riječ kulturna. Riječ se primjenjuje i ima mnoštvo različitih značenja. Zatim riječ kompetentnost koja je uvelike kontekstualno ovisna i uglavnom se odnosi na skup vještina i/ili znanja koje profesionalci mogu postići.¹⁶ Kada je riječ o kompetentnosti, rasprava se vodi o hijerarhiji moći i privilegijama između grupa. Pitanje je tko uspostavlja kriterije za mjerenje kulturne kompetencije? Je li dominantna kultura pozicionirana kao referentna točka mjerenja? Unose li pripadnici dominantne kulture vrijednosti superiornosti u odnosu na druge i na taj način jačaju mentalitet „mi“ i „oni“? Glavno je pitanje kako pojedinac može biti kompetentan u jednoj/ drugoj kulturi?¹⁷ Drugi autori sugeriraju da je model kulturne kompetencije neučinkovit i da nenamjerno promovira razne oblike diskriminacije. Kao alternativu predlažu **koncept kulturne poniznosti** koji obuhvaća stjecanje znanja i ignoriranje privilegija. Kulturna poniznost može ponuditi socijalnomu radu alternativni okvir jer priznaje razlike u moći između pružatelja usluga i klijenta. Autori zagovaraju pomak u razumijeva-

¹⁴ Mirjana Benjak – Vesna Požgaj Hadži, *Bez predrasuda i stereotipa: Interkulturalna komunikacijska kompetencija u društvenom i političkom kontekstu*, Izdavački centar Rijeka, 2005., str. 66-68.

¹⁵ CSWE, Educational policy and accreditation standards, 2015., str. 6.

¹⁶ Ransford Danso, „Cultural competence and cultural humility: A critical reflection on key cultural diversity concepts“, *Journal of Social Work*, 18(4), 2018., str. 410-430. <https://doi.org/10.1177/1468017316654341>

¹⁷ Marcie Fisher-Borne – Jessie Montana Cain – Suzane L. Martin, „From mastery to accountability: Cultural humility as an alternative to cultural competence“, *Social Work Education*, 34(2), 2015., str. 165-181.

nju „drugih“ do okvira koji zahtijeva osobnu odgovornost u izazivanju institucionalnih barijera koje utječu na marginalizirane zajednice.¹⁸ Mnogim kritikama, upućenima protiv kulturne kompetencije, nedostaje argumentiranosti odnosno odgovora zašto bi kulturna kompetencija trebala biti odbačena u korist kulturne poniznosti. Tema kulturne kompetentnosti kompleksna je i istraživači se rijetko upuštaju u bavljenje njome upravo zbog kompleksnosti i višeznačnosti. Svega se nekoliko autora od sedamdesetih godina prošloga stoljeća bavilo istraživanjem ove teme. Na prostoru RH prvi autori iz područja socijalnoga rada koji su teoretski konceptualizirali multikulturalnost i kulturnu kompetentnost u socijalnome radu jesu Žganec i Komljenović 2011. godine. Na području Srbije Škorić i sur. 2015. godine razmatraju kulturnu kompetentnost i kulturno kompetentne prakse, „uz detaljno bavljenje potrebom za obrazovanjem (i postojanjem) kulturno kompetentnog socijalnog radnika”¹⁹. Prvo provedeno istraživanje multikulturne savjetodavne kompetentnosti socijalnih radnika u sustavu socijalne skrbi u FBiH provela je Begić (2019) u okviru doktorskoga rada. Istraživanjem u FBiH i korištenjem *Multicultural Counseling Inventory* – MCI (Sodowsky, Taffe, Gutkin, Wise, 1994) utvrđeno je da većoj multikulturalnoj kompetentnosti najviše pridonose samoučinkovitost, izloženost/suživot s različitim kulturama te edukacija iz područja multikulturalnih kompetencija.²⁰ Žganec i sur. (2022) proveli su komparativno istraživanje kulturne kompetentnosti uposlenih u sustavu socijalne skrbi u Hrvatskoj i Srbiji. Kreirali su vlastiti upitnik kojim su utvrdili nedostatak primjene principa kulturne kompetentnosti i proaktivnih i kulturno kompetentnih profesionalaca te minimalno zanimanje institucija za bavljenje temom kulturne kompetentnosti. Također su utvrdili nedostatak adekvatne edukacije, a ispitanici stručnjaci i sami su iznijeli da su njihove predrasude prouzročile lošiju kvalitetu usluge.²¹ Rezultati navedenih istraživanja ukazuju na potrebu poboljšanja edukacije socijalnih radnika i jačanje kulturnih kompetencija socijalnih radnika i njihovih poslodavaca.

¹⁸ Laura S. Abrams – Jene A. Moio, „Critical Race Theory and The Cultural Competence Dilemma in Social Work Education”, *Journal of Social Work Education*, 45(2), 2009., str. 245-261. doi:10.1080/02615479.2014.977244.

¹⁹ Usp. M. M. Škorić – A. J. Kišjuhas – J. J. Škorić, *n. dj.*, str. 189-207.

²⁰ Anita Begić, *Multikulturalne savjetodavne kompetencije socijalnih radnika u komunikaciji s klijentima*, Doktorski rad, Filozofski fakultet, 2019.

²¹ Nino Žganec – Mirjana Marić Ognjenović, „Cultural Competence of Social Welfare Professionals in Serbia and Croatia – Inter-Country Comparison”, *Društvena istraživanja*, 31(3), 2022., str. 429-449. <https://doi.org/10.5559/di.31.3.03>

Rasprava

Brojni su autori, proučavajući kulturnu kompetentnost, zaključili da su za multikulturalno obrazovanje socijalnih radnika važni kulturalna senzibilnost i specifično kulturalno znanje.²² S obzirom na zastupljenost obiju komponenti, autori razlikuju etnocentričnu poziciju, gdje se u nastavnome procesu ne potiče ni jedna komponenta; poziciju informiranosti prema kojoj se stječu znanja, ali se ne razvija osobna senzibiliziranost; poziciju znatiželjnosti u kojoj se razvija senzibilitet, ali bez usvajanja specifičnih znanja te poziciju refleksivnosti gdje se integriraju i znanja i senzibilitet. „Pritom se razlikuju dvije nijanse osobnog samoosvještavanja: refleksivnost, koja se odnosi na promišljanje relevantnih i oblikujućih iskustava, te refleksivnost na meta razini, koja se odnosi na osvještavanje vlastite svjesnosti o nečemu“²³.

Žganec i Miljenović (2011), prema Yee-Lee i Greene (2003), navode kako su promjene i procesi na osobnoj razini izuzetno važni za razvoj kulturalne kompetentnosti, a transformativno obrazovanje pokazalo se pogodnim pristupom²⁴. Njime se potiče tzv. refleksivni diskurs kroz koji studenti sami kritički procjenjuju vlastite ustaljene pretpostavke, a pritom je zadatak nastavnika različitim tehnikama pokrenuti takve nastavne procese i stvoriti za to podržavajuću atmosferu, prema Blunt (2007), kako navode Žganec i Miljenović²⁵.

U psihologiji su standardi kulturološke kompetencije odobreni i usvojeni od Udruge za multikulturalno savjetovanje i razvoj 1991. godine. U Savjetu za akreditaciju savjetovališta i srodnih obrazovnih programa (CACREP), akreditiranim savjetodavnim obrazovnim programima i Američkoj udruzi psihologa (APA), u psihologijskim se programima zahtijeva multikulturalno obrazovanje.²⁶

U istraživanjima i evaluaciji multikulturalnih obrazovnih programa najčešće su korišteni kvantitativni instrumenti za samoprocjenu, koji procjenju-

²² Usp. Nino Žganec – Ana Miljenović, „Multikulturalizam u socijalnom radu“, *Revija za socijalnu politiku*, 18(3), 2011., str. 319.

²³ Mo Yee-Lee – Gilbert J. Green, „A teaching framework for transformative multicultural social work education. *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work*, 12(3), 2003., str. 1-27.

²⁴ Usp. N. Žganec, A. Miljenović, *n. dj.*, str. 320.

²⁵ *Isto*.

²⁶ Usp. American Psychological Association, „Guidelines on multicultural education, training, research, practice, and organizational change for psychologists“, *American Psychologist*, 58, 2003., str. 377-402.

ju tri obilježja kulturne kompetentnosti (D'Andrea, Daniels, Heck, 1991²⁷; LaFromboise, Coleman, Hernandez, 1991²⁸; Sadowsky i dr., 1994²⁹). Iako su se pristupi jednoga obrazovnog programa razlikovali od drugoga, savjetnici koji su završili edukacijski program izvijestili su o povećanoj kulturnoj svijesti, znanju o kulturama i kulturološki osjetljivim vještinama (D'Andrea, Daniels, Heck, 1991³⁰; Tomlinson-Clarke, 2000³¹; Yutrzenka, 1995³²). U kasnijoj studiji sa studentima prve godine diplomskih studija savjetovanja, nakon pohađanja multikulturalnoga treninga, kulturološka se samosvijest znatno povećala, rasne predrasude smanjile su se, a kulturološko znanje i vještine povećale su se.³³ Nedovoljan je broj studija o ispitivanju učinkovitosti multikulturalnih savjetodavnih kompetencija u pomaganju savjetnicima kako bi koristili stečenu kulturološku svijest i kulturološko znanje u konceptualizaciji slučaja i razvijanju kulturološki osjetljivih intervencija (Dickson i Shumway, 2011³⁴; Worthington i dr., 2007³⁵). Neke starije studije u SAD-u govore kako je sudjelovanje u većemu broju treninga povećalo multikulturalnu svijest kod studenata bijele rase, ali nije povećalo multikulturalnu svijest kod studenata rasnih i etničkih manjina.³⁶ Multikulturalna edukacija može se razlikovati

²⁷ Usp. Michael D'Andrea – Judy Daniels – Ronald Heck, „Evaluating the impact of multicultural counseling training“, *Journal of Counseling and Development*, 70(1), 1991., str. 143-150.

²⁸ Usp. Teresa D. LaFromboise – Hardin L. K. Coleman – Alexis Hernandez, „Development and factor structure of the Cross-Cultural Counseling Inventory-Revised“, *Professional Psychology: Research and Practice*, 22(5), 1991., str. 380-388.

²⁹ Usp. Gargi Roysircar Sadowsky i dr., „Development of the multicultural counseling inventory (MCI): A self-reported measure of multicultural competencies“, *Journal of Counseling Psychology*, 41(2), 1994., str. 131-148.

³⁰ M. D'Andrea – J. Daniels – R. Heck., *n. dj.*, str. 143-150.

³¹ Usp. Sandra Tomlinson-Clarke, „Assessing outcomes in a multicultural training course: A qualitative study“, *Counselling Psychology Quarterly*, 13(2), 2000., str. 221-231.

³² Usp. Barbara A. Yutrzenka, „Making a case for training in ethnic and cultural diversity in increasing treatment efficacy“, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63(2), 1995., str. 197-206.

³³ Usp. Linda G. Castillo i dr., „The influence of multicultural training on perceived multicultural counseling competencies and implicit racial prejudice“, *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 35(4), 2007., str. 243-254.

³⁴ Usp. Ginger L. Dickson – Brett Shumway, „A framework of multi-faceted approaches to multicultural training“, 2011. https://www.counseling.org/docs/default-source/vistas/vistas_2011_article_69.pdf, (25. V. 2024.).

³⁵ Usp. Roger L. Worthington – Angela M. Soth-McNett – Matthew V. Moreno, „Multicultural counseling competencies research: A 20-year content analysis“, *Journal of Counseling Psychology*, 54(4), 2007., str. 351-361.

³⁶ Usp. Chao Ruth Chu-Lien i dr., „Race/ethnicity, color-blind racial attitudes, and multicultural competence: The moderating effects of multicultural counseling training“, *Journal of Counseling Psychology*, 58(1), 2011., str. 72-82.

ovisno o rasno-etničkome podrijetlu studenta/vježbenika i iskustvima u razvoju multikulturalne kompetencije nastavnika/savjetnika.³⁷ Postojeći modeli multikulturalnoga osposobljavanja mogu „previše pojednostaviti složenost multikulturalnih interakcija“³⁸. Pernell-Arnold, Finley, Sands, Bourjolly i Stanhope (2012) zagovarali su promjenu od kulturološkoga „učahurivanja“ (zatvaranja)³⁹ u multiperspektivni ili multikulturalni svjetonazor.⁴⁰ Zbog složenosti procesa razvijanja kulturnih kompetencija multikulturološki istraživači zaključili su da su potrebni multidimenzionalni⁴¹ ili višestruki⁴² modeli. Multikulturalna iskustvena učenja koja su razvojna i izgrađena na razinama stručnosti savjetnika imaju veću vjerojatnost za postizanje ciljeva učenja koji se protežu na zajednice. Iskustva koja se grade na trenutačnim razinama kulturološke osposobljenosti polaznika pružaju temelj za razvoj sveobuhvatnoga pristupa obuci o kulturnoj kompetenciji. Također, naglašena je važnost višedimenzionalnosti obuke.⁴³ Iskustveno učenje nadopunjuje didaktičku pouku, pružajući mogućnosti za neposredno življenje stvarnosti koje potiče refleksiju i rast prema kulturološkoj kompetenciji.

Dickson i Shumway predstavili su integrativni okvir za učinkovitu multikulturalnu edukaciju koja identificira tri osnovne komponente: 1) kulturološki osjetljiva programska okolina, 2) tradicionalne, participativne i iskustvene nastavne strategije i 3) multikulturalna klinička nastava. Slijedeći iskustva, uključujući i didaktički i iskustveni rad u obuci, pružaju se mogućnosti za stjecanje i korištenje obilježja kulturoloških kompetencija. Izloženost različitim multikulturalnim obukama, kao i drugim edukacijama, pruža kontinuu-

³⁷ Usp. Chao Ruth Chu-Lien, „Race/ethnicity and multicultural competence among school counselors' multicultural training, racial/ethnic identity, and color-blind attitudes“, *Journal of Counseling and Development*, 91(2), 2013., str. 140-151.

³⁸ Usp. Ginger L. Dickson – David A. Jepsen, „Multicultural training experiences as predictors of multicultural competencies: Student perspectives“, *Counselor Education and Supervision*, 47(2), 2007., str. 76-95.

³⁹ Usp. Anita Pernell-Arnold i dr., „Training mental health providers in cultural competence: A transformative learning process“, *American Journal of Psychiatric Rehabilitation*, 15(4), 2012., str. 334-356.

⁴⁰ Usp. Gilbert C. Wrenn, „The culturally encapsulated counselor“, *Harvard Educational Review*, 32(4), 1962., str. 444-449.

⁴¹ Usp. Erika Glockshuber, „Counsellors'self-perceived multicultural competencies model European Journal of Psychotherapy“, *Counselling and Health*, 7(4), 2005., str. 291-308.

⁴² Usp. G. L. Dickson – B. Shumway, *n. dj.*

⁴³ Usp. Tod Sevig – James Etzkorn, „Transformative training: A year-long multicultural counseling seminar for graduate students“, *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 29(1), 2001., str. 57-72.

iranu mogućnost za samorefleksiju i rast.⁴⁴ Nadalje, transformativno multikulturalno okružje za učenje karakterizirano je iskustvima učenja koja izravno izazivaju pretpostavke i uvjerenja o sebi u društveno-političkome kontekstu kulturološki drugačijih osoba.⁴⁵ Put prema kulturno kompetentnomu savjetniku razvojni je proces.⁴⁶ Multikulturalna obuka mora osigurati kontinuiranu mogućnost korištenja samoreflektirajuće vještine kako bi se suprotstavili predrasudama, pristranostima, stavovima, uvjerenjima i ponašanjima.⁴⁷ Samoreflektirajuća analiza ključna je komponenta kritičnosti reflektirajućega razmišljanja i reflektivne prosudbe. Potrebno je razumjeti sebe unutar rasno-kulturološkoga konteksta kako bi objektivno razmotrili više perspektiva učinkovita odlučivanja. Kritičko razmišljanje time dovodi do reflektivne samoanalize i reflektirajuće prosudbe. Razmišljanje o sebi, dijalog među grupama i otvorenost prema iskustvima bitni su za razvoj obilježja kulturoloških kompetencija.⁴⁸ Cilj razvoja samoreflektirajućih vještina u multikulturalnoj edukaciji jest pomaganje savjetnicima u prosvjetljivanju i suzbijanju kulturološke pristranosti i etnocentrične pretpostavke u unapređivanju struke prema globalnim inicijativama.⁴⁹ Literatura koja se odnosi na MCC edukaciju većim je dijelom posvećena identifikaciji varijabli koje pridonose multikulturalnim savjetodavnim kompetencijama. Jedna često citirana varijabla jest izloženost različitim kulturnim grupama kroz iskustva i provođenje savjetodavne prakse.⁵⁰ Osim toga, studenti pokazuju da je izloženost raznim multikulturalnim događajima, kao što su rasno i etnički različiti događaji i paneli, pridonijela njihovu osjećaju kompetentnosti u multikulturalnome savjetovanju.⁵¹ U pro-

⁴⁴ Usp. G. L. Dickson – B. Shumway, *n. dj.*

⁴⁵ Usp. Darre Clarke – Sandra Tomlinson-Clarke, „Creating non-traditional multicultural learning environments through cultural exchange“, *International Journal of Learning*, 16(5), 2009., str. 481-487.

⁴⁶ Usp. Derlad Wing Sue – David Sue, *Counseling the culturally diverse: Theory and practice*, John Wiley, 2013.

⁴⁷ Usp. Derlad Wing Sue – David Sue, *Counseling the culturally different: Theory and practice*, John Wiley, 1990.

⁴⁸ Usp. Jeanne E. Manese – John T. Wu – Cecilia A. Nepomuceno, „The effect of training on multicultural counseling competencies: An exploratory study over a ten-year period“, *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 29(1), 2001., str. 31-72.

⁴⁹ Usp. Paul B. Pedersen, „Culturally biased assumptions in counseling psychology“, *The Counseling Psychologist*, 31(4), 2003., str. 396-403.

⁵⁰ Usp. Kevin Allison i dr., „Predicting cultural competence: Implications for practice and training“, *Professional Psychology: Research and Practice*, 27(4), 1996., str. 386-393.

⁵¹ M. Hill Carlson i dr., *n. dj.*, str. 75-87.

jektu povećanja MCC-a američkih studenata Salzman je predložio tri razloga zbog kojih izloženost multikulturalnim događajima dovodi do povećane multikulturalne kompetencije. Prvo, studenti stječu svijest o postojanju kulturnih razlika. Drugo, studenti razvijaju motivaciju za istraživanje vlastitih kulturnih utjecaja. Konačno, studenti stječu iskustvo i svijest o dinamici uključenoj u interkulturalne interakcije.⁵²

Varijable koje su identificirane kao važne za razvoj MCC-a u SAD-u uključuju mogućnost istraživanja razvoja bijeloga rasnog identiteta⁵³ i mogućnosti za izravnu multikulturalnu savjetodavnu edukaciju kroz rad na slučaju (Hill Carlson i dr., 1999⁵⁴; Steward i dr., 1998⁵⁵). Kao opće smjernice McRae i Johnson sugeriraju da multikulturalno obrazovanje treba naglasiti: a) svijest i znanje o sebi kao kulturalnome biću, b) sposobnost pripravnika da se odgo-varajuće povezuju s klijentima različitih kulturalnih pozadina, c) sposobnost vježbenika u promoviranju jasne percepcije različitih kulturalnih grupa i d) sposobnost studenta/vježbenika za učinkovito djelovanje u okviru multikulturalnih savjetodavnih odnosa.⁵⁶ Programi osposobljavanja trebali bi integrirati cjelokupan nastavni plan i program, a čine ga tri primarne kompetencije: stavovi/uvjerenja, znanje, znanost i vještine, kao i razvijanje identiteta, stručnosti i multikulturalne terminologije.⁵⁷ Iako radionice i kontinuirano obrazovanje u multikulturalizmu pomažu savjetodavnome obrazovanju, programi izobrazbe moraju pružati i aktivnosti učenja izvan učionice. Sue potvrđuje da bi se rad na slučaju, koji bi se omogućio studentima, trebao integrirati u programske mogućnosti učenja (Wing Sue, 2001a⁵⁸; 2001b⁵⁹).

⁵² M. Salzman, *n. dj.*, str. 112.

⁵³ Usp. Thomas M. Ottavi – Donald B. Pope-Davis – Jonathan G. Dings, „Relationship between white racial identity attitudes and self-reported multicultural counseling competencies“, *Journal of Counseling competencies*, 41(2), 1994., str. 149-154.

⁵⁴ Usp. M. Hill Carlson i dr., *n. dj.*, str. 75-87.

⁵⁵ Usp. Robbie J. Steward i dr., „The relationship between multicultural counseling training and evaluation of culturally sensitive and culturally insensitive counselors“, *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 26(3), 1998., str. 205-217.

⁵⁶ Usp. Mary B. McRae – Samuel D. Johnson, „Toward training for competence in multicultural counselor education“, *Journal of Counseling and Development*, 70(1), 1991., str. 131-135.

⁵⁷ Usp. Cheryl C. Holcomb-McCoy – Jane E. Myers, „Multicultural competence and counselor training: A national survey“, *Journal of Counseling and Development*, 77(3), 1999., str. 294-302.

⁵⁸ Usp. Derlad Wing Sue, „Multidimensional facets of cultural competence“, *The Counseling Psychologist*, 29(6), 2001a, str. 790-821.

⁵⁹ Usp. Derlad Wing Sue, „The superordinate nature of cultural competence“, *The Counseling Psychologist*, 29(6), 2001b, str. 850-857.

Supervizija u savjetovanju nezaobilazan je segment i uvjet profesionalnosti, no mnogi supervizori nisu odgovarajuće pripremljeni ili osposobljeni za rad sa savjetnicima koji se kulturno razlikuju od njih. Jedna je studija ispitala učinak supervizijskih opažanja rasnih interakcija, rasnoga identiteta supervizora i rasne podudarnosti u supervizijskome ugovoru. Rezultati su pokazali da su interakcije različitih identiteta i različitih podudarnosti utjecale na razvoj multikulturalne kompetencije u superviziji.⁶⁰

Pojedinci koji vode multikulturalnu savjetodavnu superviziju trebali bi imati bazu znanja o MCC-u i preuzeti inicijativu za procjenu vlastite razine MCC-a. Ostale smjernice za multikulturalnu superviziju u savjetovanju obuhvaćaju razvijanje razumijevanja samoga sebe kao kulturalnoga bića, edukaciju o raznim kulturnim grupama, čime se omogućuje rješavanje problema supervizora i savjetnika u području savjetovanja te učenje korištenja kreativnih supervizorskih intervencija kako bi se zadovoljile potrebe savjetnika.

Zaključak

Učiti živjeti zajedno sa svim oblicima različitosti jedna je od temeljnih tema za multikulturalno obrazovanje. Profesionalna udruženja socijalnih radnika i psihologa propisala su standarde za interkulturalnu savjetodavnu edukaciju u kojima socijalni radnici ističu kulturalno znanje, osjetljivost te refleksivnost, a psiholozi znanje, svijest i vještine. Znanstvena istraživanja provedena mahom u SAD-u dala su smjernice UNESCO-u za globalni razvoj multikulturalnih kompetencija. Istraživanja o multikulturalnoj/kulturnoj kompetenciji provedena u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Hrvatskoj trebaju biti temelj programima za obrazovanje socijalnih radnika za razvoj novih kulturnih kompetencija i suočavanje sa svim vrstama suvremenih različitosti na tim prostorima. Istraživačke studije o multikulturalnoj edukaciji i varijablama multikulturalne kompetencije, temeljene većinom na samoprocjeni savjetnika, usuglašene su da su edukacija i osposobljavanje kulturno kompetentnih savjetnika višedimenzionalan kontinuiran proces koristi rada na sebi, usvajanja novih znanja i vještina. Sami pojmovi multikulturalna, interkulturalna i kulturalna kom-

⁶⁰ Usp. Nicholas Ladany – Christopher Brittan-Powel – Raji K. Pannu, „The influence of supervisory racial identity interaction and racial matching in the supervisory working alliance and supervisee multicultural competence“, *Counselor Education and Supervision*, 36(4), 1997., str. 284-304.

petentnost višeznačno se koriste, ali u području savjetodavne multikulturalne kompetentnosti razumijevaju se istoznačno. Važan doprinos u procesu edukacije i obuke multikulturalno kompetentnih savjetnika daju iskustveno učenje, izlaganje različitim kulturnim grupama i događajima, provođenje multikulturalne prakse, rad i konceptualizacija slučaja u drugoj kulturi te multikulturalna supervizija. Edukacija socijalnih radnika za postizanje boljih ishoda u kulturalnoj kompetenciji trebala bi obuhvaćati praktičnu nastavu s pripadnicima različitih kultura, u kulturološki različitim grupama i zajednicama. Pod kulturološki različitim grupama i zajednicama misli se, pored etnički različitih pojedinaca, grupa i zajednica, i na različitosti po drugim društvenim obilježjima, poput sociodemografskih, edukacijskih, osobnih i sl. Škole socijalnoga rada pri obrazovanju i obuci studenata trebale bi promovirati temu kulturne kompetencije i posredstvom studentskih multikulturalnih zadataka, razmjene profesora i studenata, članstvom u različitim sveučilišnim mrežama te kreiranjem zajedničkih internacionalnih/multikulturalnih programa cjeloživotnoga učenja, ljetnih škola i slično. U izgradnji kulture mira, dijaloga i pravednosti može se činiti da su savjetnici iz različitih profesija društveno-humanističkoga usmjerenja (psiholozi, socijalni radnici, pedagozi, liječnici i sl.) u kontaktu s korisnicima i njihovim različitostima tek posljednja karika u lancu pružanja usluga. No, upravo iz njihovih izvještaja o životnim problemima korisnika iz različitih kulturnih pozadina, zagovaranja i drugih aktivnosti proizašli su brojni međunarodni dokumenti, zakoni, teorijski modeli i kulturno kompetentne savjetodavne intervencije.